

Саша Марковић,

Булевар Јована Дучића 39Г, Нови Сад

Педагошки факултет у Сомбору, Подгоричка 4, Сомбор

Коста Стојановић или преиспитивање политике као модел очувања националних интереса Краљевине Србије у „Великом рату“

Апстракт: Ратне околности са којима се Краљевина Србија изненада суочила крајем јула 1914. године, због своје неизвесности и претпостављених напора са правом су захтевале стабилну политичку ситуацију у земљи. С обзиром на то да је српска јавност тада била под снажним утицајем изборне кампање, политичка консолидација друштва се суочила са наметањем оквира у којима може да се оствари. Имајући у виду домете демократске културе политичке елите у Србији и њене рефлексije у народу, стабилност друштва могла је да буде дуготрајан процес. Време за тако нешто, у тренутку напада на Србију се показало као непостојећи ресурс. Постојећа политичка власт чини се оправдано апеловала је на патриотизам и јединство у одбрани земље. Међутим, и под претњом да буду означени као издајници отаџбине, поједини представници политичке елите Краљевине Србије нису сматрали да национално јединство подразумева унификацију политичких ставова у складу са промовисаним становиштем владе. Штавише, њихов став је инсистирао на неговању рада политичких институција као незаобилазног чиниоца могуће корективне критике политичких и државничких одлука. По цену да буду оптуживани и као унутрашњи непријатељи, појединци су истрајали на својим ставовима сматрајући их корисним за државни интерес. То је утицало да и Краљевина Србија, суочена са могућим поразом негује јединствени национални патриотизам као последицу шире полемике о политичкој будућности земље. Коста Стојановић (1867-1921), као један од оних који нису прихватили конформизам као доказ патриотизма, доследан свом аналитичком приступу политичкој реалности није одустајао од критике потеза владе, уколико су они узурпирани парламент и демократску процедуру доношења и стратешких политичких одлука. У овом раду осврнућемо се на његове политичке ставове и погледе на национални интерес Срба са намером да посведочимо о развоју демократске културе Срба и у најтежим ратним околностима.

Кључне речи: политика, елита, интерес, нација, Срби, демократија.

Коста Стојановић (1867-1921.) је био један од типичних представника радозналних и радохоличарских научника или истраживача који су се појавили крајем 19. века и бриљантно обележили интелектуалну историју Краљевине Србије. Карактер личности Косте Стојановића формирао се кроз сусрете са изазовима научне струке али и политичке провениенције. Ти сусрети најчешће су били последица његове свесне опредељености да се суочи са проблемом, а у много мањем броју су били последица изненадног и непредвидљивог насртаја на Стојановићеву визију и креацију идентитета српског интелектуалца, национално посвећеног и космополитски одговорног. Рођен у варошкој средини централне Србије, тада на њеним јужним границама, Стојановић је своју типичну и неутолјиву дечачку радозналост даље развијао и није дозвољавао да је тежак живот наметнут српском сељаку постепено, због обавеза уобличи у колотечину мукотрпних обавеза које насрћу на интегритет личности и своде креативност на најбитније животне потребе. Стојановић је ишао даље, али није губио истрајност, спремност и чврстину воље које су имали његови сународници који су остајали да обрађују земљу. Према њима, Стојановић је гајио, током читавог свог живота непромењено поштовање и чврсто уверење у становиште да је њихова особеност заправо незаобилна српска упечатљивост која је темељ успеха било које политичке визије самосталне српске државе. При том Стојановић се трудио да избегне бројне замке које са собом доноси идеалистички приступ српској прошлости и сељаку који је тежио да сачува свој неокрњен идентитет у институцији сељачке задруге.¹ Тај типични представник српског народа, иако најчешће и најбројније неписмен разумео је и прихватао будућност у којој је књига била носилац идентитета. „Дирљиво је било видети како један сељак све што је добио за два моћна храстова трупца, која је са својим воловима довукао из села богзна колико удаљеног од овог града, даје за једну малу читанчицу.“²

Након завршених виших разреда гимназије у Нишу 1885, Стојановић одлази на школовање у Београд где је 1889. и дипломирао на одсеку математике Филозофског факултета Више школе. Током школовања он показује велику склоност не само према математици, већ и физици и механици. Истовремено, што је несвакидашње, Стојановић је био и посвећен укључивању математичких принципа и начела физике и механике који функционишу у природним појавама у друштвене науке са уверењем да ће на тај начин друштвени догађаји бити много квалитетније расветљени. Из тих промишљања настаје и његов рад *Социологија као наука*, а потом и *О важности математике у васпитању*. Ипак најинтересантније његово дело, из овог периода била је *Атомистика – Један део из филозофије Руђера Јосифа Бошковића*³. Стојановић је био међу малобројним српским интелектуалцима који су познавали Руђерово филозофско дело и, с обзиром и на Стојановићев концепт међузависности принципа функционисања природних и друштвених појава Стојановић је био и Бошковићев оновремени присталица.

---

¹ Ближе види: С. Марковић, *Србија на истоку*, Накладни завод Хрватске, Загреб, 1946.

² Ф. Каниц, 1985. *Србија, земља и становништво*. Београд, Српска књижевна задруга, 1985, стр. 612.

³ Ближе види: Д. Стојиљковић, *Руђер Бошковић – утемељивач савремене науке*, Истраживачка станица Петница, 2010, Петничке свеске, 65, 1-82. А. Стојковић, „Појам природног закона код Бошковића и његов савремени значај“, *Анали*, 29, 1991, 149-160, Дубровник.

Као један од најбољих студената, о којем и држава брине, Стојановић је наставио школовање из области математике, физике, астрономије у Паризу⁴, а потом је 1897, у Лајпцигу докторирао математику. У међувремену је радио као професор математике у гимназији у Нишу и Београду. Стојановића није у потпуности испуњавала просветна и научна каријера, желео је да своје стваралаштво оствари и у социјално-политичкој стварности Краљевине Србије. Од 1901. он се укључио у политички живот тако што је био изабран за посланика Радикалне странке у Нишком округу. За тај период везан је и његов приступ масонима. Стојановић, попут многих школованих Срба из тог времена приступа овој тајној организацији из чисте патриотске намере ради међународне афирмације националних и државних интереса Краљевине Србије. Након Мајског преврата 1903. Стојановић подржава заокрет спољне политике државе. У свом раду: *О извозу и увозу Србије – питање третирано новим методом математичким*, Стојановић је критиковао прихваћену зависност Србије у односу на Аустро-Угарску монархију која је легислативно била потврђена Уговором из 1881. Доласком на Београдски универзитет 1905. године у звању ванредног професора, Стојановић је отпочео своју академску наставничку каријеру. Ипак, она није била довољна да смири његову друштвену амбицију, јер није била довољан израз његове изузетне посвећености. У наступајем периоду, када је Србија трагала за новим тржиштима и начином да своју економију ослободи унилатерале обавезе, Стојановићева становишта о могућем излазу, утемељена на научном проучавању међународних привредних односа, деловала су прилично убедљиво. Он је остављао утисак човека који је уверен у своје погледе настале на основу јавно и јасно одговорног приступа. Из тог разлога, у врло тешком тренутку за Србију – када је Аустро-Угарска монархија увела санкције и отпочела тзв. „царински рат“ са Србијом, Стојановић је, 1906. био постављен за министра народне привреде. Стојановић је прихватио изазов, и већ тада препознатљив у свом студиозном приступу, трагао је за решењем новонастале ситуације. Његов успешан предлог решења излаза из кризе било је оснивање српских трговинских агентура у градовима и државама које су потенцијално могле да буду интересантни производима српске привреде. Тако су основана трговинска представништва, између осталог и у: Лондону, Берлину, Марсељу, Берлину, Солуну и др. Проналажење нових извозних канала, довођење у ред српских финансија, економска одговорност, јачање речне паробродске флотиле и консолидација берзе могу да се готово у потпуности припишу Стојановићевим успешним мерама за превладавање наметнутих санкција. Свој практичан политичко-привредни рад, Стојановић је теријски допунио 1910. када су му изашла два најчувенија дела: *Тумачење физичких и социјалних појава* и *Основи терорије економских вредности*. Његова објективистичка економска теорија сматра се претечом кибернетике и модерне теорије система.⁵

Након Анексије Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске монархије, све реалнијом се сматрала политичка идеја о повезивању балканских држава у чврст савез који је могао да буде незаобилазна сигурност пред империјалним интересима великих сила. Коста Стојановић је ову идеју сматрао исправном и јединим гарантом самосталне будућности Балкана. Отуд је сарађивао са Милованом Миловановићем у намери да се

---

⁴ „Кад сам све завршио, што се у Србију имало свршити, осећао сам све своје недостатке и оцене повољне мојих наставника нису ме збуњивале нити утврђивале у својем веровању, да ли изнова ваља почети студије, баш из моје струке, из које сам професорски испит положио.“; К. Стојановић, *Слом и васкрс Србије*, приредио и поговор написао Слободан Турлаков, Радио Телевизија Србије, Београд, 2012.

⁵ Ближе види и: Д. Боаров, *Апостоли српских финансија*, Стубови културе, Београд, 1997.

реализује концепт „Балкан балканским народима“. Успех Првог балканског рата, како у националном војно-политичком тако и у међународном оквиру био је и последица умесних политичких разговора и договора, пре свега на релацији Београд-Софија, а које је иницирао управо Коста Стојановић. Избијање Другог балканског рата до којег је дошло услед неуспелог договора око поделе ослобођене територије, за Стојановића је било дубоко погрешан след историјских догађаја. За разлику од већине Стојановић је сматрао одговорним и српску политичку елиту и њено становиште „националне уобразиље“. Његова намера није била да потенцира кривицу других – која је несумњиво постојала, али за чије исправљање је Србија могла мало шта да учини, већ му је намера била да уочене недостатке националне политике коригује у мери која је, у међународним оквирима нудила алтернативу о прихватљивом и исправном погледу српске политичке елите. Српско становиште, да би било релевантно у политичко-дипломатским међународним оквирима, требало је да препозна сопствене недостатке, суочи се са њима и, како је замишљао Стојановић, превазиђе их. Овај наизглед трезвен поглед на методологију заштите српских националних и државних интереса имао је један озбиљан проблем – национални прохтеви, утолико пре уколико су засновани на успесима на бојном пољу и тиме крвљу стечени, били су малобројнима, попут Стојановићу димензионирани до конфликтног сусрета са националним амбицијама других народа, најчешће суседних. „Све се у нашој земљи преувеличавало. Свему се давао значај кроз увеличавајуће наочаре. Наш национални проблем, наши војни успеси, наша морална и интелектуална развијеност, наши напореи и веровања у нашу велику улогу у Европском рату, начинило је од њих свуда Дон Кихоте, а у спољној политици нескромне мегаломане. Резултат је свега тога била индиферентност код савезника, и непријатељство чак и код неутралних држава у нашој околини.“⁶ Овај поглед критизерства сопствених националних интереса, када иза њега стоји успешна војно-политичка клима, био је атипичан и у европским оквирима империјалне епохе која је постепено клизила у конфликт. Њена одлика није више била утемељена на јасном и рационалном приступу, већ се радило о поодмаклој фази трке у наоружању која је од почетних мотива очувања стабилности и војне сигурности, временом добијала облик избезумљене потребе о престижу по сваку цену. „Нејасна, прожимајућа мржња“⁷ постала је водиља поступака националних и државних политика.⁸ Нажалост била је то инерција неповерења која се спојила са попришта интересног сусрета великих сила на Балкану, а коју је препознао и Коста Стојановић. „Са интерпретацијом крајњих граница и националних аспирација, обележила је у захтевима влада и јавнога мњења сфере, које су се судариле и гушиле сваки основ за солидаран рад, међу малим народима на Балкану. Створене пукотине шовинистичким политикама, пуштале су олако и без икаквих тешкоћа, улазак страних утицаја на Балкан. Нигде није било умерености, ни правилних погледа, ни на садашње, ни на будуће проблеме.“⁹ У таквим околностима, Стојановић је трагао за „већом толеранцијом“ међу народима на Балкану, надајући се у њен повољан исход. Ипак, био је свестан и круцијалних недостатака који су тај процес успоравали и до

---

⁶ К. Стојановић, *Слом и васкрс Србије*, приредио и поговор написао Слободан Турлаков, Радио Телевизија Србије, Београд, 2012, стр.15.

⁷ Х. Арент, *Извори тоталитаризма*, Феминистичка издавачка кућа, Београд, 1999, стр. 375.

⁸ „Општу дезинтеграцију политичког живота можда ништа боље не илуструје од ове нејасне, прожимајуће мржње према свему и према свакоме...Сада су сви били против свих, а највише против свог најближег суседа – Словаци против Чеха, Хрвати против Срба, Украјинци против Пољака...“; Х. Арент 1999, 375.

⁹ К. Стојановић, *Слом и васкрс Србије*, приредио и поговор написао Слободан Турлаков, Радио Телевизија Србије, Београд, 2012, стр.21.

потпуног заустављања. „Дијалектика, аргументи, дискусије, чиме се имала односити победа над нашим непријатељима у иностранству, дата је људима мутавим, тупавим, везаним и збуњеним.“¹⁰ Стојановићева оштра реторика, понекад и недолична у омаловажавању проистацала је из његовог конкретног политичког и страначког ангажмана. Опозиционо настројен према политичким потезима Владе Краљевине Србије, Стојановић је понекад бешпотедно писао као припадник Самосталне радикалне странке. Његови осврти, иако су многима изгледали као и несмотрени, будили су и буде контроверзу у ондашњим и савременим тумачењима политичке стварности Србије и њене историјске перспективе. „...Србија је почела бивати третирана као мегаломанска држава и нескроман народ.“¹¹ Контекст српског националног мегаломанства о којем је Стојановић овом приликом писао био је последица неуравнотежености политичких циљева који су произилазили из тумачења националних интереса сваке од балканских држава. Савезништво балканских држава нестајало је у ковитлацу сусрета егоистичких уверења о беспрекорној исправности сопствених ставова које, суштински, својим постојањем оспоравају суседни народи. Овај егоизам, преузет из империјалног парадокса европских сила¹², био је управо и подстицан од стране њихових потреба и уместо на опрез, позивао се на реafirмисану уобразиљу о средњевековној величини сопства коју модерно време безусловно мора да препозна. Овакав државни став, у својој основи, остављао је премало, а потом и нимало простора за дипломатску полемику око спорних простора и попримао је острашћен карактер којег се Стојановић прибојавао. „Довести у склад национални принцип са историјским правима балканских држава у средњем веку, унео је сву забуну међу балканске народе и створило конфликт међу њима.“¹³ Таргетијући „шовинизам“ као наметљивог носиоца националне државне политике, а на шта је озбиљно упозоравано и у ранијем периоду¹⁴, Стојановић је ламентирао над поразом солидарности као принципа који је у најпозитивнијем светлу представљао одговорну и делотворну политику држава Балкана. „Солидарност народа на Балкану није имала времена да се развије и негује. Догађаји су брзо ишли и развијањем спречили да се уклоне неприродне препоне прошлим вековима и жалосном садашњошћу, још јаче ископане. Нека Бог спречи да се понови жалосна сцена из 14. и 15. века, када су услови за страну доминацију на Балкану били.“¹⁵ С обзиром да је појам нације, како тада, верујемо и данас "замамно двосмислен"¹⁶, недореченост, неразумевање, самодовољност, неупитност, јединственост, предодређеност биле су само неке од њених карактеристика кроз време у којем је нација настајала као процес увек обновљен и дограђен, али никад, без обзира на често присутно становиште, поновљен. Стојановић је био очигледан противник увреженог наратива о „заветној

---

¹⁰ Исто, стр. 15.

¹¹ Исто, стр. 19.

¹² Ближе види и: М. Тодорова, *Имагинарни Балкан*, 20. век, Београд, 2006.

¹³ К. Стојановић, *Слом и васкрс Србије*, приредио и поговор написао Слободан Турлаков, Радио Телевизија Србије, Београд, 2012, стр.21.

¹⁴ "У свима изложеним погледима о националном раду, погледима који се оснивају само на праву и на народној снази не сме бити ни трага од онога што се зове шовинизам. Право национално осећање не сме да буде осећање мржње према другим народима, затим не сме да буде прецењивање своје вредности и права а потцењивање особина и права других народа...Обожавање, култ, прецењивање самога себе код народа је исто тако злочесто као и код појединаца...Шовинистичке тежње одговорају демагогији у политичком животу."; Ј. Цвијић, *О националном раду*, Београд, 1907, стр. 22.

¹⁵ Исто, стр. 24.

¹⁶ С.Ј. Н. Hayes, *Essays on Nationalism*, New York, 1966, стр. 6.

нацији¹⁷ и националној идеји као палимпсесту међусобно испреплетаних идеја које су стално доступне, али се користе у складу са потребама владајуће идеологије чији је однос према патриотизму био оптерећен неповерењем и зазирањем према „другом“. Руководећи се критизерством у којем је сумњичавост, на моменте прерасла у презрење, Стојановић најчешће није био препознат као политички противник са којим се остварује дијалог супротстављених погледа, већ неприхватљив незадовољник који (не)свесно, у ратној ситуацији постаје сарадник непријатеља. Ипак, стиче се утисак да оваква карактеризација није утицала на Стојановићеве ставове, шта више он је остао доследан у критици ученог у сопственим редовима, уверен да је једино на тај начин држава могла да се суочи са проблемима, реши их, а потом и успешно да се супротстави бројним спољним непријатељима. Стојановићева критика није мимоишла ни положај војске и специфичан однос политичара и војних кругова. Сматрао је да је мешање војске у националну политику државе било недопустиво и да је српско друштво било неприхватљиво оптерећено постојањем различитих војно-политичких удружења која су сматрала свој став као једини државни интерес. „Ослањање политичара на разне групе у војсци, унеле су много корупције у официрски кор. Великих имена у војсци није било, а и она, за која су успеси били везани, немоћна су била да се боре са котеријама у војсци, мотивисане личним мотивима, а и разлозима за деобу у миру и рату, што нас је у Европски рат увело сасвим ослабљене. Погрешке које су се збиле, резултат су поменутих недостатака а успеси, који су се догодили, имају се приписати само огромним људским жртвама...Морално стање у војсци и међу официрима, било је за време Европског рата, врло рђаво.“¹⁸

Стојановић је без суздржавања разматрао проблеме са којима се војска Краљевине Србије сусретала и, често и заборављајући научну одговорност његови погледи били су аматерски и непрофесионални, чиме су доприносили политичкој конфузији са којом се Србија суочавала, а против које се Стојановић управо и фокусирао у свом политичком ангажману. „Резултата неуспеха у новембру дошао је из непознавања психологије нашег народа и невођења рачуна о његовим недостацима праве стајаће војске, што је довело до панике, бекства и растројства...“¹⁹ Српска војска је била суочена са крајњим изазовима током ратних операција 1914. године. Назиглед безизгледне ситуације превазиђене су и успех је био остварен. Стојановић се на овај очигледан успех, иако плаћен огромним жртвама не осврће, задовољан изреченим критикама недостатака. Признајемо да нам није довољно разумљива и јасна доследна опозициона улога којој се Стојановић посветио и која је овом приликом демонстрирала крајњу острашћеност према владиним ставовима. Неуравнотежено становиште које је нарушавало постојаност и чврстину идентитета српског народа, а на које нам је Стојановић указивао, било је дело и његовог карактера. Чини нам се да би ово тумачење Стојановићу, на основу оног што је о својим стајалиштима писао, тешко било прихватљиво, али је неизбежно. Овим се ни у ком случају не дискредитују његове изврсне опаске које су опомињале. „Влада је провела више од годину дана, као и Врховна команда, у нераду и међусобној свађи.“²⁰ Постојећа критика политичких одлука и потеза, код Стојановића била је искључиво последица делатности једног човека – Николе Пашића. Он је за Стојановића, као

¹⁷ Ближе види: М. Ковић, *Срби 1903-1914, Историја идеја*, Клио, Београд, 2015.

¹⁸ К. Стојановић, *Слом и васкрс Србије*, приредио и поговор написао Слободан Турлаков, Радио Телевизија Србије, Београд, 2012, стр.37,38.

¹⁹ Исто, стр. 40.

²⁰ Исто, стр. 49.

најодговорнија личност био виновник, креатор и заштитник бројних спорних одлука које су дезитнегрисале и дезавуисале карактер умешне политике Краљевине Србије који као ехо стереотипно одзвања од деведесетих година прошлог века. Несталност, недостатак визије, затеченост, опортуност, равнодушност и кратковидост, по Стојановићу биле су последице политичке делатности иза које је стајао Никола Пашић. „Он све исповеда. Заборављајући шта је бранио и шта брани, истиче начела која је некада нападао. Он не зна да нелогичност припада силним и моћним, а да слабе прави наказама и немоћне и штети оне, који, као мали и нејаки, узимају улоге нескромне и неизводљиве. Србија је преко г. Пашића збунила и наше пријатеље, као што је у моментима плашила наше непријатеље.“²¹ Пашићева искрена неповерљивост према људима, дубоко укорењена још из времена настанка Радикалне странке и Тимочке буне, учинила је да његови сарадници буду људи које руководи себично користољубље. Неуспех Пашићеве политике, по Стојановићу управо је и био последица атмосфере притворности којом је био окружен. „Оно шта га никако није напуштало, са њим је остало из два разлога: или што је по својој скучености, веровало у његову моћ, или што су то били људи, који су се правили да га цене, и у з њега остајали, из својих чисто себичних, амбициозних или лукатривних разлога. Како су, пак, његове способности одвратне за независне типове, а и лаке за имитирање у маси шпекуланата, то су га приви напуштали, а други остајали са њим, маскирани да се диве његовим способностима и успесима.“²² Тај наратив политичке хипокризије био је изазов политичке историје модерне Србије, а харизматске личности су биле, најчешће одраз те хипокризије, а мање снага уочене и јединствене креативности.²³ Демократизација српског друштва која је подразумевала јачање институција, политичке слободе, критичко јавно мњење²⁴, одговорност политичке елите и у крајњем приступу морал, често је застајала пред странпутицама које су се нудиле као исправан пут. Демократске вредности су, у овом контексту биле декор немуште владавине, а Стојановић је био спреман да оштро опомене са искреном надом да ће илузија бити означена и превазиђена. „Демократија, парламентаризам, грађанска слобода, прогрес, култура и друго, што је садржина речника данашњих Балканаца, речи су без основа и дубоког корена у њиховом осећању, а употребљавају се као zgodни изрази, да се прикрију брутални, нагонски смерови, који су једини покретачи за њихове смерове.“²⁵

Бескрупулозна критика Пашићеве политике²⁶ имала је управо овакав тоналитет из разлога што је Стојановић имао искусвен пример политике, која је, како је тумачио, била вођена врло вешто и успешно. Последице ове политике био је и Балкански савез на основу прокламованог политичког циља „Балкан, балканским народим“. С обзиром на постојећу гео-политичку ситуацију на Балкану, бројне неспоразуме који су оптерећивали односе држава, стварање савезништва било је дело визионарске и прагматичне политике исторвремено. Креатор такве политике био је Милован Миловановић који је, по

---

²¹ Исто, стр. 235.

²² Исто, стр. 85.

²³ Ближе види: С. Марковић, *Национално без одијума, поглед без претензија*, Педагошки факултет у Сомбору, Сомбор, 2015.

²⁴ „Слабо јавно мњење у нас...“; К. Стојановић, *Слом и васкрс Србије*, приредио и поговор написао Слободан Турлаков, Радио Телевизија Србије, Београд, 2012, стр. 94

²⁵ Исто, стр. 87.

²⁶ „Блок из бојазни да се претње Пашићеве о распуштању Скупштине, не обистине...пристаје да ради са Пашићем, инкарнацијом корупције, себичности, апсолутизма и грабљивости.“; Исто, стр. 180,181.

Стојановићу, водио политику „вештином једног великог државника.“²⁷ Изненадна смрт Миловановића 1912. био је губитак који је уздрмао српску националну политику, а Стојановићева критика политичких потеза српске владе *post festum* управо је имала упориште у откривеним недоследностима и дисконтинуитетима који су се појављивали у односу на Миловановићев политички образац одговорне, одмерене и трезвене политике. Пашић је био типичан представник супротности од ове политике и Стојановић се трудио да то и аргументује. Анализирајући и преиспитујући потезе владе током ратних година 1914-1918, Стојановић је у вези са свим значајнијим догађајима указивао на могућа примеренија и другачија решења од оних која су се спровела. У ниједном одсудном тренутку, по Стојановићу, влада није повлачила потезе зато што је то био део разматране опције стратешког политичког предвиђања, већ изнуђен потез политичке елите чију су делатност диктирали догађаји. Та неспремност довела је до низа погрешних али неизбежних потеза какво је било и повлачење преко Албаније, или неуспех у рату са Бугарима 1915, или опште неповерење у заједничку делатност у вези са југословенским пројектом, чији је изразити присталица био Коста Стојановић. Као један од креатора политичког и географског идентитета будуће југословенске државе,²⁸ Стојановић је током читавог рата заступао становиште о неопходности стварања Југославије као државном оквиру стабилног друштва које својом величином може да демотивише било чије агресивне намере према њој. Отуд је он, уз бројне угледне научнике учествовао у научно-стручном образложењу југословенске територије и њених граница на мировној конференцији након рата.²⁹

Стојановићу је ипак највише засметало, перманентно омаловажавање институције парламента који је врло ретко сазиван злоупотребљавајући ратне околности. Тиме је Пашићев кабинет спроводио једну личну политику која није имала ширу парламентарну, односно скупштинску подршку³⁰ не зато што парламент у ванредној ратној ситуацији није могао чешће да се сазива, већ зато што, по Стојановићу влади и Пашићу нису били прихватљиви критички приступи њиховој политици³¹. „Што је Радикална странка више остајала у влади, бивала је све нетолерантнија, не само према опозицији, већ и према својим друговима који су је критиковали.“³² Демагошка аргументација за овакво стање политичког живота била је заснована на потреби брзог и одлучног реаговања извршне власти која није имала право на луксуз парламентарне дебате у ратној ситуацији. За то

²⁷ Исто, стр. 92.

²⁸ „Уобличавања програма унутрашњег уређења будуће државе теко је од средине јесени, уз помоћ политичара и угледних професора Униевризтета, међу којима је Андреј Митровић навео Јована Цвијића, Слободана Јовановића, Александра Белића, Јована Радонића, Косту Стојановића, Љубомира Јовановића, Бодгана Поповића...“; М. Радојевић, *Научник и политика, политичка биографија Божидара В. Марковића (1874-1946)*, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд, 2007, стр. 132.

²⁹ Љ. Трговчевић, *Научници Србије и стварање југословенске државе 1914-1920*, Београд, 1986, стр. 293.

³⁰ „Разумљиво је да се није могла постићи хармонија у раду између нас и владе, јер је она од почетка до краја била у души противу састанка Скупштине и кад је на њу формално пристала, није имала јасан појам о програму њеног рада.“; К. Стојановић, *Слом и васкрс Србије*, приредио и поговор написао Слободан Турлаков, Радио Телевизија Србије, Београд, 2012, стр. 157.

³¹ „Пашић ће сваку критику против себе у земљи, пре слома, обележити јавно, а обично тајно, преко својих агената, као шпијунски рад. Како је јавно мњење било русофилско, оно је увек било на страни Пашића. Ка је настао слом, Пашић је своје критичаре, денунцирао као противнике наших савезника. ..Пашић никада није био човек од система.“; Исто, стр. 204, 205.

³² К. Стојановић, *Слом и васкрс Србије*, приредио и поговор написао Слободан Турлаков, Радио Телевизија Србије, Београд, 2012, стр. 123.

становиште је коришћен аргумент и сличне ситуације у другим државама. За Стојановића то је била недостојна уобразиља, а поређење са државама развијеније демократске културе је било крајње неумесно, охоло и арогантно. Ово становиште не треба да нас наведе на закључак да је Стојановић неговао апологестки приступ свему оном што је долазило из Европе. Сасвим супротно, суноврат културе и вредности који је дезинтегрисао хуманост најпре је захватио идентитет водећих европских држава. Даљи развој деструкције онемогућио је други приступ стварности осим демагошког популизма који је од искрености једино задржао уважавање постојећег осећања патриотизма код појединца. Све друге вредности, по Стојановићу, тада су биле у процесу потпуног негирања сопственог изворног значења. „Опортунизам, компромис, уступци бирачима, уступци влада и до странака влади обележавају државни живот без великих циљева.“³³ Кулминација овог суноврата претвореног у ратну катаклизму био је свеprisутни неморал као суштинска одредница људске декаденције. „Грађански неморал био је општа одлика јавног европског морала уочи Европског рата.“³⁴ Стојановићев ставови били су приближно блиски становиштима одређених европских интелектуалаца који су сматрали да европска цивилизација неће пронаћи излаз из ове потпуне акултуралности³⁵. Они су могли да наведу и на потпуно песмимистичка исходишта о безизлазу. „Једноставно речено, Србија је остала без себе.“³⁶ Ипак, сматрамо да Стојановићева критика није имала за циљ безнађе и сладострашће услед политичких промашаја политичког неистомишљеника.

Према закључку

Критички погледи и аналитичка посвећеност професора математике Косте Стојановића били су импулс и подршка супротним становиштима који су трагали за бољим решењима како би предупредили постојеће недостатке и минимизирали будуће лоше одлуке у сличним ситуацијама у којим је Србија могла да се нађе. С обзиром на геополитички значај Балкана и Србије као његове централне државе, друштвени немир са могућим ратним исходом реално је присутан као могући сценарио. Његово избегавање у будућности, с обзиром на прекомерну заступљеност у прошлости и савременом тренутку, за Стојановића био је *conditio sine qua non*. Препрека са којом се суочавамо данас у вези са овим својеврсним упозорењима насталим као промишљање специфичног војно-политичког положаја Србије у ванредним временима јесте недостатак потребе за истином. Време „постистинитости“ не прихвата комплексност појаве и слојевитост проблема и човеку се намеће са прихватљивом сликом једноставне композиције. Већини, у свету чији смо делотворни али и обликовани део, ово је прихватљива опција.³⁷ Његовање става

---

³³ Исто, стр. 129.

³⁴ Исто, стр. 129.

³⁵ Ближе види и: О. Шпенглер, *Пропаст запада*, Утопија, Београд, 2010.

³⁶ Слободан Туралков, поговор К. Стојановић, *Слом и васкрс Србије*, приредио и поговор написао Слободан Турлаков, Радио Телевизија Србије, Београд, 2012, стр. 256

³⁷ „The core of the illusion is that we believe we understand the past, which implies that the future also should be knowable, but in fact we understand the past less than we believe we do. Knowis not the only word that fosters this illusion. In common usage, the words intuition and premonition also are reserved for past thoughts that turned out to be true.“; Daniel Kahneman: "Thinking, Fast and Slow", New York, 2011, 197. https://ia902504.us.archive.org/17/items/pdfy-XdUn_Gp9fEO3IuY6/Daniel%20Kahneman%20Thinking,%20Fast%20and%20Slow%20%20.pdf, приступљено 20. 11. 2016.

насталог на основу аксиологије, насупрот ослањању на промискуитет недовршених мимикрија основна је порука, у нашем тумачењу Стојановићевог погледа на политичку делатност у Краљевини Србији током „Великог рата“. Она је, својим присуством сведочила о значају конструктивних погледа са намером да се они, зато што су супротни наметнутом или општеприхватљивом мишљењу, не идентификују са националном издајом, већ доживе као иступи одговорног патриоте.

Kosta Stojanović or revising politics as a model for the preservation of national interests of the Kingdom of Serbia in the "Great War"

Summary: The war circumstances that the Kingdom of Serbia suddenly faced at the end of July 1914, had the right to demand the stable political situation in the country, due to their uncertainty and effort. The then political power justifiably appealed to patriotism and unity in the defense of the country. However, even under the threat of being labeled as the traitors to the homeland, some of the representatives of the Kingdom of Serbia's political elite didn't find that the national unity meant unification of the political views in accordance with the promoted government standpoint. Regardless of the risk of being accused as the enemy of the country, some individuals were persistent with their views, thinking they would be useful for the national interest. Kosta Stojanovic (1867-1921), was one of those who refused to accept conformism as the proof of patriotism, instead, he was devoted to the critical viewpoint, even at the expense of being alone in his belief.

Key words: politics, elite, interest, nation, Serbs, democracy.

Литература:

- Арент, Хана. 1999. *Извори тоталитаризма*, Београд: Феминистичка издавачка кућа.
- Боаров, Димитрије. 1997. *Апостоли српских финаснија*. Београд: Стубови културе.
- Ковић, Милош. 2015. *Срби 1903-1914, Историја идеја*. Београд: Клио.
- Каниц, Феликс. 1985. *Србија, земља и становништво*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Daniel Kahneman: "Thinking, Fast and Slow", New York, 2011, 197. [https://ia902504.us.archive.org/17/items/pdfyXdUn_Gp9fEO3IuY6/Daniel%20Kahneman Thinking,%20Fast%20and%20Slow%20%20.pdf](https://ia902504.us.archive.org/17/items/pdfyXdUn_Gp9fEO3IuY6/Daniel%20Kahneman%20Thinking,%20Fast%20and%20Slow%20%20.pdf), приступљено 20. 11. 2016.
- Марковић, Саша. 2015. *Национално без одијума; поглед без претензија*. Сомбор: Педагошки факултет у Сомбору.
- Марковић, Светозар. 1946. *Србија на истоку*. Загребу: Накладни завод Хрватске.
- Митровић, Андреј. 2014. *Србија у Првом светском рату*. Београд: Службени гласник.
- Митровић, Андреј. 2008. *Култура и историја*. Београд: Архипелаг.
- Стојановић, Коста. 2012. *Слом и васкрс Србије*. Београд: Радио телевизија Србије.
- Стојиљковић Драгослав: 2010, „Руђер Бошковић – утемељивач савремене науке“, Истраживачка станица Петница, Петничке свеске, 65, 1-82.

- Стојковић Андрија: 1991, „Појам природног закона код Бошковића и његов савремени значај“, *Анали*, 29, 1991, 149-160, Дубровник.
- Тодорова, Марија. 2006. *Имагинарни Балкан*. Београд: 20. век.
- Радојевић, Мира. 2007. *Научник и политика, политичка биографија Божидара В. Марковића (1874-1946)*. Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет.
- Трговчевић, Љубинка. 1986. *Научници Србије и стварање југословенске државе 1914-1920*. Београд.
- Campbell, R.J. 1916. *The War nad the Soul*. New York: Dodd, Mead and Company.
- Цвијић, Јован. 1907. *О националном раду*. Београд.
- Hobson , John, Atckinson. 1902. *Imperialism a study*. London.
- Шаренац, Данило. 2015. *Топ, војник и сећање, Први светски рат и Србија 1914-2009*. Београд: Институт за савремену историју.
- Шпенглер, Освалд. 2010. *Пропаст запада*. Београд: Утопија.
- С.Ј. Н. Хајес. 1966. *Essays on Nationalism*,. New York.

Линк:

- <https://archive.org/index.php>
- <http://velikirat.nb.rs/>.